

SZEMLE

A HÜTLENSÉG KEZDETÉN

Németh István: *Hütlén este*. Forum Könyvkiadó, Novi Sad, 1964.

Tíz évvel ezelőtt jelent meg Németh István első elbeszéléskötete, a *Parasztkirályság*, s nemrég látott napvilágot negyedik könyve, *Hütlén este* címmel. Ünnepeljük most az író, aki tíz évvel ezelőtt jelentkezett első kötetével, rendezzünk már most jubileumot? Minden ünneplés ünneprontás lenne. Ehelyett nézzünk szembe a tényekkel, lássuk, mit hozott a *Hütlén este!*

Tíz év múlt el azóta, amikor oly nagy kíváncsisággal s annyi reménnyel vettem kezembe a *Parasztkirályságot*. Tíz éve van már, hogy csalódva kellett letennem. Azt az erőt, amelyet a fiatal író első elbeszéléseiben tapasztaltunk, a kötetben csak ritkán éreztem, a többire, úgy látszik, nem tellett már belőle.

Azután még két könyve jelent meg Némethnek, de egyik sem felelt meg a várakozásoknak. Mind megszűnt a kezdeti álláspontjától és törekvéseitől, mindinkább olyan területekre jutott, ahol kevésbé értékes vonásai, tulajdonságai érvényesültek.

Ilyen előzmények után új könyvétől azt vártam, hogy végre választ ad arra a kérdésre: megtalálta-e Németh István a helyes utat, a maga külön, egyéni útját, telt-e erejéből, hogy ezen következetesen és véglegesen megmaradjon?

A kötet tizenhét hosszabb s majdnem ugyanannyi rövidebb írása arról tanúskodik, hogy az elmúlt években Németh István nem oldotta meg azokat a művészeti problémákat, melyektől írásainak gazdagodása, színvonala függ. Nem döntött egy lényeges kérdésben

— az irodalom és a valóság viszonyának s e viszony értelmezésének kérdésében —, sőt a *Hűtlen este* legtöbb írásában tovább nőtt a szakadék, a kétségek fokozott mértékben jutottak felszínre, az arányok még jobban eltolódtak, a valóság ábrázolása még mindig ott áll, s nem engedi előtérbe kerülni az irodalmat. Megtaláljuk azonban egy folyamat csíráit: a változás előjelei kezdenek kibontakozni.

Itt természetesen felvetődik egy kérdés: el lehet, el szabad-e választani az irodalmat a valóság bemutatásától, ábrázolásától? Ennek a problémának a megoldása, mint ismeretes, az, hogy más „a valóság hű ábrázolása” és más az irodalom, a kettőnek az elkülönítése a fogalmak tisztázását jelenti, segíti elosztatni a félreértéseket. Mindig meg kell különböztetnünk azt, ami mint valóság érdekel bennünket, attól, ami csupán mint irodalom számíthat érdeklődésünkre, különbséget kell tennünk a valóság (ilyen vagy olyan célból történő) reprodukálása és egy új valóság megteremtése: a művészi alkotás közt. „A valóság hű ábrázolása” nem irodalom, sőt minél inkább egy új valóság alakul ki művében, annál közelebb kerül az alkotó az irodalomhoz. Ott kezdődik az irodalom, ahol az írói munka, az alkotás megszabadul a valóság delejes hatásától, ahol az ábrázolás már magasabb szférákba lép. Ahol pedig csupán a valóság egyszerű, közvetlen bemutatásáról van szó, ott nem ítéhetünk irodalmi mércével, és fordítva: az irodalomban nem a valóság mércéi érvényesek.

Németh Istvánnak még nem sikerült határvonalat húznia a valóság és az irodalom között, a valóság bemutatását tartja az irodalom feladatának, a valóság ábrázolását azonosítja a művészi alkotással, s ez új könyvének alapvető fogatékossága.

Itt van például az *Ánizsmagos cukorka* című írás, az *elmúlás*, a *magány* eléggé sikerült bemutatása. Egészen véve elfogadható, de csak abban az esetben, ha annak tekintjük, ami: életkép. Amint az irodalmat keressük benne — nem felel meg a követelményeknek. A *Bélus* című írással hasonló a helyzet: egy lejárjt emberről szól a történet, de túl közel áll a valósághoz, nem ad többet, mint amit a valóság pusztá leírása adhat. A *Temetésről* jövet című írásnak van egy kis szatirikus éle, de ez csak arra elegendő, hogy a karcolatot élénkítse — nem emeli irodalmi színvonalra. Az *Egy kislány tiltakozik* sem más, mint riport, az *Egyedül* abba a műfajba tartozik, melyet a publicisztikában „színes írásnak” neveznek, az *Aranka* riport a babonák, kuruzslóasszonyok ellen. Mindez igen messze van az irodalomtól, a valóság adatai leg-

inkább nyersek maradtak, nem kapták meg azt a művészi formát, amely irodalomná tette volna őket, a szerző elmulasztotta transzponálni a valóság, az élet tényeit, összefüggéseit.

Vannak a kötetben olyan írások, amelyek a korszerű irodalom minden igénye nélkül készültek, formában, témában egyaránt egy elavult ízlést képviselnek. Ilyen például a tárcaszerű Három utas meg az Élettársak című, egészen tömörkényes írás. Mit bizonyít ez? Németh István nem tud ellenállni azoknak a témáknak, amelyek lépten-nyomon kínálkoznak ugyan, de idejétmúlt formák, kifejezőeszközök, kompozíció használatára csábítják, s elterelik figyelmét azokról a problémákról, amelyekből irodalmat lehet csinálni. Szerzőnk a könnyebb utat választja: csevegve ad elő bizonyos témákat, melyek nem követelik vagy nem engedik meg az irodalmiasítást, absztrahálást, az alkotó fantázia érvényesülését. Az élet felszínes témái ezek, riportra, tárcára vagy karcolatra méltóak csak, messze vannak az igazi, lényeges kérdésektől, mindattól, ami korunkban izgató lehet. A szerzőből hiányzik a vállalkozó kedv, hiányzik — ha szabad még ezt a kifejezést használnom — a bátorság az olyan kérdések megszólaltatásához, amelyek az emberi lét lényegbevágó pillanataira vonatkoznak, s hiányzik a bátorsága a még fel nem fedezett, kockázatot jelentő témák megírásához is. Németh az az író, aki ragaszkodik a valóság tényeihez, nem meri magát képzeletére, álmaira bízni. Azt pedig már nem is kellene említenem, hogy a merészebb, feszültebb kifejezőmód használatától is idegenkedik. Annyira feloldódik a realizmusban, hogy nem keresi kifejezőmódjának egyéniesítését, s csak egyes rövidebb, lírai írásaiban, valamint két-három elbeszélésében találunk egy hangot, amely teljesen mentes az újságírói munka szürkeségétől.

Az olyan írások, mint A fehér ördög, az Átkozott Karcsi, a Déli verőfény, Az ötödik mondat, Németh Istvánnak egy különös oldalát mutatják ugyan, de uralkodó jegyeik: a témák jelentéktelensége, a rosszul sikerült szatíra, a szentimentalizmus — az irodalmon kívül utalják őket. Közel jár itt írónk a giccshez, olcsó poénokkal dolgozik, s ez a jövőre nézve egy cseppet sem biztató.

Sokkal jelentősebbek, érdekesebbek. A megvesszőzött ló, a Lent a gödörben, a Gyöngy József második halála című elbeszélések, habár ezek sem képezik a kötet igazi értékeit. A megvesszőzött lóban az egész életünkre, a tegnapi és a mára vonatkozó szimbólumot becsülöm, a Lent a gödörben című írásban pe-

dig azt, hogy izgató, mai erkölcsi kérdést pendített meg benne az író. Túl hosszú azonban az írás exozicciója, s a témában levő drámaiságot a szerző nem tudta teljesen kibontakoztatni: megtorpant ott, ahol a legtöbbet adhatta volna, ahol a cselekményt levezethette s a nagy igazságokat kimondhatta volna. Úgy érzem, a harmadik elbeszélésben is maradt valami kimondatlan, valami, amit még rejteget ez a téma. Talán a dolgok erkölcsi oldalának további boncolása hiányzik, s nagy kár, hogy itt is láthatatlan maradt az, amit a valóságban nem tudunk észrevenni: az, ami az emberek arca és az események színe mögött van.

A könyv egy egész ciklusa (Lírai jegyzetek) rövidebb írásokból áll. Tiszavirág-életű karcolatok ezek, csak kettő-három marad meg, például az Üres este, a Valaminek vége, de főleg a Tenger a dobozban — a ciklus legjobb darabja, tiszta líra, amely azonban nem öncélú, s egy ember arca rajzolódik ki belőle.

És így eljutottunk azokig az elbeszélésekig, amelyek miatt ezt a könyvet érdemes elolvasni. Összesen két ilyen írás található a *Hűtlen estében*, de véleményem szerint nemcsak Németh István egész eddigi művében, hanem irodalmunkban is jelentős esemény a *Hűtlen este* és a *Szabadulás*. Ezekben szabadult meg Németh István a konvencióktól, itt lett végre hűtlen az egy helyben topogás irodalmához. Ezekkel az írásaival lendült előre, hozott új léggörít, új magatartást, új nyelvet, új látásmódot.

A *Hűtlen este* című elbeszélés azt a Németh Istvánt mutatja, aki küszködik az ábrázolásmóddal, aki az új kifejezést keresi a már megtalált új témához. Kompozícióban ez az írása elüt a többitől, elüt hangban is, habár néha érezni, hogy még ingadozik szentimentalizmus és természetesség között. Ezzel az írással egy új Németh István áll elénk, megjelenik Németh István új világa, szemmel látható már az írónak az a szándéka, hogy bátrabban válasszon témát.

A *Szabadulásban* Németh elfordul a „normális” esetektől, tágítja látókörét, elszakad a régi témáktól, régi alakoktól, szokványos ábrázolástól, s az az érzésem, hogy ezt az írást (a *Hűtlen estével* együtt) nem ebbe a kötetbe kellett volna sorolnia: ezzel kellett volna kezdenie egy új kötetet, az ötödiket.

Hatfajta írást találunk ebben a kötetben, hat rétege van a könyvnek, s csak egyből árad érezhetően egy alkotó egyéniségének ereje. Lehet, hogy ez bizonyos válság következménye, lehet, hogy írónk az utóbbi időben intenzíven, mondhatnám csapongva keresi egyéni útját. Kísérletének eredménye szegényes: itt csupán két írásban talált el olyan hangot, amely

kiemeli a sokaságból, amely eltér a megszokottól. Ez az új irány az eddigiek megtagadását követeli Némethtől: el kell fordulnia a tömegárutól, a szürke, jelentéktelen napi karcolatoktól, az aprólékos valóságmásolástól, a valóság riporterri feltárásától, a tárcáktól, az anekdotáktól és a többi híg műfajtól, s a maga világa felé kell fordulnia. Az igazi író egyéni világa, melyben persze felsejlik a valóság élménye is, elég gazdag — kimeríthetetlen —, s az író teremthet művében is egy világot, melyhez elérnek a valóság távoli, kékes fényei, de önmagában áll, s valami egészen mást ad, mint amit mindennap élünk.

Ha Németh kifejezőmódját összevetjük eddigi könyveinek stílusával, további egyszerűsödést állapíthatunk meg. Az egyszerűsödés az ő esetében tömörítést, gazdaságosságot jelent, nem szegényedést. Sok írását lírai motívumok szövik át, hangja halk, s tud hangulatot teremteni. Vannak kifejezőmódjában új mozzanatok is — ez főleg a Hűtlen estében és a Szabadulásban nyilatkozik meg —, bizonyos nyereséget tapasztalhatunk több írásában; a környezetet, alakjait szemléletessé tudja tenni. Közvetlenül, természetesen ír, nem modoros, hanem friss, keresetlen. Ezek olyan erények, amelyek — ha írónk nem elővigyázatos — ellaposíthatják. Mg kell hát találnia — mindennap, minden új írásban — azt, ami mindig frissé, mindig keresetlenné teszi, de új módon, nem úgy, mint az előző esetben.

Ha a kötet értékeiről beszélünk — s hibái ellenére vannak erényei —, akkor okvetlenül meg kell említenünk Németh István nyelvének tisztaságát, amely sok írónknak, újságírónknak példaképpül szolgálhatna. Sajtónkban, sőt irodalmunkban egy idő óta nem örvendő kellő megbecsülésnek a szép nyelv, s lassan oda jutunk, hogy a nyelv harmadrendű szerepet játszik az írott művekben. Németh István nyelvének tisztasága, természetessége olyan figyelmeztetés, amely a tizenkettedik órában jön, s mindenkire vonatkozik.

(TL)

JÓZSEF ATTILA SZERB NYELVEN

A belgrádi NOLIT Könyvkiadó nemrégén a Mala knjiga poezije (A költészet kis könyvtára) című sorozatának 78. köteteként megjelentette József Attila verseinek egy válogatását szerbhorvát nyelven (Attila József: Pesme, Bg. 1964.). A verseket válogatta és fordította Bogdan Čiplić, a kötet szerkesztője Todor Manojlović volt, az utószót pedig Ivan Ivanji írta. A 37 oldalas könyv 62 József Attila-verset tartalmaz, tehát majdnem kétszeresét annak, amit a Forum évekkel ezelőtt megjelent kétnyelvű kiadása prezentált a szerbhorvát nyelvű olvasóközönségnek.

Örülünk kellene a megjelenés tényének, melegen üdvözölni a vállalkozást, mint minden olyan kezdeményezést, amely a magyar irodalom jugoszláviai megismertetését szolgálja, hiszen aránylag kevés történt ezen a téren az elmúlt évtizedekben. Örülünk kellene, hogy József Attila versei az egyik legnevesebb belgrádi könyvkiadó gondozásában jelentek meg; hogy együtt szerepel a világirodalom nagy költőgyűjteményeivel, hiszen ebben a NOLIT-sorozatban eddig pl. Sapho, Keats, Jeszenyin, Catullus, Raymond Queneau versei jelentek meg. A József Attila-kötet forgatása közben azonban örömről örömmé alakul át, csalódásunk nő meg: ez a kötet nem öregbíti sem József Attila költői hírnevét a nagyvilágban, sem a NOLIT e sorozatának rangjához nem ér fel: a válogatás és a fordítás annyi ellenvetést szül, hogy csak elhibázott vállalkozásnak, rosszul végzett munkának minősülhet e kötet megjelentetése, a rajta dolgozók minden egyéni jószándéka ellenére is.

A válogatás elhibázott volta tűnik először is az olvasó szemébe, s a versek kronológiájával történő szembesítés igen gyorsan kimutatja, hogy Bogdan Čiplić nem nyúlt szerencsés kézzel a költő opuszához. A 62 vers közül 49 az 1921—1930 közötti költői periódusokból származik, és csak 13 olyan vers van a kötetben, amely az érett költőt képviseli. Az aránytalanságok szembetűnőek, különösen ha meggondoljuk, hogy több olyan vers is van a kötetben, amelyeket a magyar kiadások a zsengek között hoznak. Zavarunkat fokozza még, hogy a kötet gondozói nem tartották mindenkor magukat a versek időrendjéhez, hanem megzavarva azt, a zsengeket például az 1937-ben írott versek közé, illetve minden jelzés nélkül a költő utolsó versei után illesztették, s ezért a József Attila verseit nem ismerő olvasó joggal minősítheti ezeket a zsengeket a költő legérettebb alkotásainak. Így pl. a Mi-ben hisztek és a „Költőnk és kora” című 1937-es ver-

sek közé ékelődött Az örök elmúlás című 1921-ben keletkezett vers, az Íme, hát megleltem hazámat-ot pedig ugyancsak az 1921-es Vágymagam a hold alatt követi s a kötet Az örült hajótörött, a Tengerhez, a Sójaj című zsengekkel zárul, hogy kiteljesedjék az a hamis kép, amit a gondozók József Attila értékeiről sugallnak.

A szerkesztők a legtöbb verset a költő kezdő, „nyugatos” periódusából, valamint a Kassákék nyomdokain haladó szabadversek korszakából vettek fel, s ha egyáltalán voltak szempontjaik, akkor a fordíthatóság elvén (amely természetesen relatív valami, s konkrét esetünkben azt jelenti, hogy olyan verseket válogattak, amelyeket Bogdan Čiplić le tudott fordítani) kívül idegenkedésüket a filozofikus és forradalmi versektől minősíthetjük azoknak. Parnasszista és „izmosos” József Attila-kép az övéké — ennek tulajdoníthatjuk, hogy azok a versek, amelyekből a költő izgalmas időszerűsége kitetszenék, szinte fel sem bukkannak. A kötet versei éppen ezért aligha igazolják az utószóban leírt jellemzést, amely szerint a költő verseiből „az egyszerű szavak csodálatos forrósága” árad, ezek „szimbolikus és megrázó ereje” munkál a sorok között — a szerbhorvát olvasónak valóban „külön érzékszervvel kell rendelkeznie, hogy ezekből a versekből kiolvassa a magyar költészet egyik legnagyobbjának nagyságát.

S amit a válogatás még meghagyott, a fordítás semmisítette meg: Bogdan Čiplićnek több volt a jóindulata, mint költői ereje, hogy helyt tudjon állni a formai és tartalmi-képi széthúzó erők talaján. Különösen a kötött versrendszerekkel nem tudott megbirkózni, míg a szabadverseket meglepően jól fordította le — ezeken dolgozva mintha nem kellett volna önmagát legyőznie, s a nyelvi, ritmikai akadályok sem tornyosultak előtte olyan reménytelenül. Ennek tudhatjuk be, hogy a fordítások között találunk néhányat, amelyeket sikerülteknek minősíthetünk (Most a teremtés kezdetén vagyunk, Együgyű ének, Szép nyári este van, József Attila, Munkás, Kovács, Egy átlátszó oroszlán, Páncélvonat, Szocialisták, Esik, K. S. halálára, Anyám meghalt, Pirosszemű, Kerek asztal, Sójaj). A kötött versek közül pedig a Medáliák első három versének átültetése tűnik sikerültnek. Ízelítőül idézzük az 1. számú Medália első versszakát:

Slon sam krotak i siromah bio,
hladovite mudre vode sam pio,
na bregu sam stajao
i surlom svojom mesec i sunce milovao...

Egészében azonban Bogdan Čiplić fordításai sok kívánni valót hagynak maguk után: szinte nincs vers e kötetben, amelyben nem lehetünk megjegyezni valót, az akadémikuskodás szándéka nélkül is, s verstől versig haladva izmosodik bennünk a felismerés, hogy a fordító nem az egyetlen megoldást kereste, hanem az elsónél már megállapodott, holott további munkával, nyelvi leleménnyel e kirívó tévedéseket könnyen kiküszöbölhette volna. Íme néhány példa:

Dosad se samo koprcao, sad već traži, kuša...

fordítja Čiplić a következő József Attila-sort:

Eddig vergődött, most már ténfereg...

(Most a teremtés kezdetén vagyunk)

A Jut most elég virág címűben pl. a „briga” szót „dolognak” fordítja, s ilyen prózai, a szerb nyelv szellemétől is idegen megoldást nyújt:

Inkább akarok csúf, tapodott holt lenni,
méginkább új rendben sorsom ura lenni...

Radije ću ružan, zgašen leš da budem,
il', još bolje: sudbe svoje gospodar u novom poretku.

A vers egyszerűség mögé rejtett rafinált rím-technikáját szinte meg sem kísérelte átmenteni fordításába.

Čiplić fordítása hibáinak alapvariánsait mutatják fenti idézeteink, amelyeket a kötet első verseiből emeltünk ki. Ezek valamelyike majd minden versben felbukkan, jelezve a fordító vereségeit a költemények már felszíni rétegében is, hiszen ezek az állandóan jelenlevő hibák azt mutatják, hogy Čiplić már a vers értelmezését sem tudta elvégezni, amit pl. a kötet első verse, a Lopók között szegényember második versszaka igen jól megmutat:

Lopók között szegényember —
a Jóisten megsegél!
Nincs tehene a szegénynek,
de ha van is, elvetél.

Čiplić interpretációja a magyar nyelvű eredetinek éppen ellentét közli a szerb olvasóval:

Siromašak među lopovima —
bože, pomozí, bože, daj!
Daj mu kravu, u kad mu se
teli, da ne bude pobačaj.

A Pohár című versben a jelzõt és a jelzett szót cseréli fel, s lesz nála a „források szívéen” kifejezésből

„na izvorima srca”; a Balga költő címűben a „megroppantja az asszony derekát”-ból „pod čijim se zagrijajem lome ženske kosti” lett; az Ének magamhozban a költő „Halotti torban folyjon drága bor”-t ír, Čiplić „Na daćama nek teče gromko vino”-t mond; a Bibliai e sorait: Tiszta vagyok, azért vagyok, mert szeretlek... így fordítja: „Čist sam, čist sam, zato, što te volim...”; az Egy átlátszó oroszlán-ban „nemi negeri”-t emleget („néma négerék sakkoznak”); a Magyar Alföldben a dombból „planina” lesz, s a „dudvaszedő népből” fűevő („mi smo narod što se travom hrani”) — a félreértés szélsőségeként.

A Lucához című vers fordításával Čiplić bokros hibáinak újabb mozzanata bukkan fel — a töltelék-szavaké, s így teljessé lesz fordítói tulajdonságainak köre, amelyhez még a strófaszervezet nem tisztelése kapcsolódik. Čiplić ugyanis gyakran nem követi a költő intencióit, hanem önkényesen kapcsolja össze, illetve választja szét a sorokat (Füst, Háló), s találunk olyan verset is, amely az eredetinek az átmesélése (Szállj, költemény!...). A Čiplić-fordításkötet második fele, amelyben a kötött versképletek az uralkodók, a fentebb jelzett fordítói hibák hatványozottan vannak jelen, elszaporodnak, s akad vers, amelyben majd tízszer is odairható a kérdőjel — Čiplić megoldásainak hibáit jelezve (Lucához, Füst, Háló, Ősz, Szállj, költemény!..., Ha nem szorítsz, Miben hisztek..., „Költőnk és kora”, Le vagyok győzve, Íme, hát meglettem hazámat...) Néhány jellemzőnek látszó rossz megoldása: „Sokat szenvedtem, hát sovány vagyok” (Füst) — „Mnogo sam patio — žalbe ne vrede”; „Húst fogni, s a nehéz vizen könnyű álmat” (Háló) — „da uhvatim ribu il’ komad proje...”; S rég hallgat a hős méla kobza” (Az örök elmúlás) — „Davno čuti hrabro to plaćkanje tužno”; „Egy fáradt alma függ fejem felett” (Medáliák, 3.) — „Jedna jabuka visi crvena kao krv” stb. Mintha Čiplić egy eddig ismeretlen József Attila verseskötet fordított volna, amelyben a versek ugyan azt a címet viselik, mint az ismert s József Attila műveinek tudott költemények, azonban a részletek, sőt egész versszakok is, megváltoztatva és meghamisítva szólalnak meg szerb nyelven — tehát Čiplić a költőt minősítette át és hamisította meg felületesen és nem lelkiismeretes munkájával. A „költői” területére az ő vezetésével nem hatolhattunk, s nagyon jellemzően fordításai másfajta vizsgálódásra, mint pusztán a szöveghűség ellenőrzésére nem is ad alkalmat.

Ivan Ivanji utószava mintha a fordítóval verse nyezne — a hibák halmozásában. Önkényes megállá-

pításai mellett pontatlanságokat is felfedezhetünk szövegében. A költő apja kapcsán egyszerűen nem vesz tudomást, holott tud róla, Szabolcsi Miklós alapvető kutatásairól. „Ne zna se čak ni za pravo prezime nje-govog oca...” — mondja írásának második mondatában. A harmadikban azt mondja, hogy „valószínűleg a román Bánátból ment fel Pestre”. Az Amerika-legendát pedig így interpretálja: „Onda je krenuo put Amerike, trbuhom za kruhom. Zna se da u Ameriku nije stigao. Izgleda da je dospeo samo do Novog Sada i da se tu zaposlio u fabrici „Albus”, dok se prema drugoj verziji vratio u Rumuniju, u Transilvaniju. U svakom slučaju, izgubio mu se svaki trag.” Ivanji szerint József Attila költői útja kezdetén Villon (!) áll. A költő impulzív természetének minősíti, hogy egy munkahelyen pár hónapnál tovább nem tudott megmaradni. Költészet és nemzet címen emlegeti azokat a tanulmányokat (egy alcím nyomán), amelyeket Esztikai töredékek cím alatt közöl a kritikai kiadás, s ennek alapján „rendkívüli erejű haladó gondolkodó”-nak nevezi.

Tolmácsolható-e tehát József Attila költészete szerbhorvát nyelven? — vetődhet fel a kérdés, hiszen az utószó kétszer is emlegeti lefordíthatatlanságát. Meggyőződésünk szerint lefordítható, s le is kell fordítani, mégha a Čiplić—Manojlović—Ivanji triásznak nem is sikerült ezt megvalósítania. Danilo Kiš fordításai után ez a kötet egy lépést jelent hátra, ám hinnünk kell, hogy előbb-utóbb akad majd József Attilának méltó szerbhorvát tolmácsolója.

(BI)

PUBLICISZTIKAI KORKÉP

Gábor Andor: *Igen, kollegám*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1964.

A publicisztika többnyire csak múlt igényeket elégít ki, tehát nélkülözi a maradandóság kritériumát, ezért szükségszerűen az irodalom mögé szorul. Az ötletek, az ötletes fordulatok csillogása tragikus gyorsasággal veszi el fényét; a formás miniatűröket a tartalom aktualitása élteti, a tartalom pedig maga is legtöbbször csak mulandó érdekesség, melynek gyors publicisztikai rögzítése kizárja az alaposabb írói feldolgozás lehetőségét. Az események, a politikai-társadalmi célok kényszerítik a publicisztát a gyors munkára és így sokszor a felületességre is.

Ilyen gyors munka eredményét tartalmazza Gábor Andor kötete is. Csakhogy az ő publicisztikai írásainak nagy része cáfolja az általánosnak látszó szabályt. Nemcsak a tartalom jellege miatt, amely — ha néha csak közvetve is — még mindig őrzi aktualitását és szavatolja a feljegyzés maradandóságát is, hanem a téma megközelítése, a forma megválasztása miatt is.

A publicisták, különösen a magyar irodalomban, legtöbbször írók is, akik a két foglalkozást mindkettő, de főleg a publicisztika rovására művelik. Gábor Andor ugyancsak író is volt a szó legmindennapibb és legirodalmibb értelmében, csakhogy ő bizonyos mértékig publicisztikai munkássága idején is író maradt.

Az időszak különben — 1942-től 1949-ig —, amelynek mozzanatairól a könyv megemlékezik, bővelkedik eseményekben: bőséges írói nyersanyagforrás, annyira bőséges, hogy pillanatnyilag lehetetlen megfelelő válogatással és gondos megmunkálással irodalmi formába önteni. Az időszak néhány éve még háborús év, amikor az igazi író általában elveszti hangját: a szörnyűségekkel a maguk frissességében nemigen tud mit kezdeni. Az írók ilyenkor legfeljebb hitudósítók lesznek, mint Steinbeck, esetleg szigorúan elkötelezett publicisták, újságírók, mint Gábor Andor is.

Gábor Andor kétségbeesett felháborodással ontja írásait. A távolból is tisztán látja, hogy hazája menthetetlenül vesztébe rohan. Az elesett magyar katonák leveleinek elemzésével, a fasiszta politika elképesztően ostoba és embertelen sakkhúzásainak bírálatával, a harcéri események való bemutatásával apellál a józan gondolkodásra — néha már túlzott szenvedélyvel is. A szenvedélyes felháborodás, a rettenet elleni tiltakozás maradandóságot biztosít írásainak, melyek néha nem mentesek a hisztérikus, igazságtalan vádaskodástól és az olcsó szólamoktól sem, de amelyek nagy része hozzáértő írói megformálásukkal, találó érvelésükkel, sajtóságos stílusukkal értéket jelentenek a magyar publicisztikai irodalomban.

Hiba lenne azonban a publicisztikai írások súlyát bizonyos spontánul alkalmazott irodalmi elemek túltengésével mérni. Gábor Andor tudatosan választotta publicisztikai írásaiban is az írói látásmódot, ugyanakkor azonban a „tisztá” irodalom mellett a mostohább műfaj termékeinek is megadta a kellő tiszteletet. „Igen, kollegáim — írja 1945-ben a kötet sokat idézett címadó írásában —, szabadság, szabadság, de ezért ezt mégsem szabad. Ha Németország még nem kapitulált, akkor nem szabad azt írni, hogy kapitulált. Még akkor sem, ha egész biztos, hogy kapitulálni fog. Ez a fog

az a fog, amely elharapja a szenzáció nyakát. S még ekkor sem szabad azt írni, hogy Németország kapitulált (feltéve, hogy nem kapitulált), ha ez az igazán szenzációs hír ötszázezer eladott példányt is jelent (kiemelés tőlem). A sajtó legyen szabad, ez minden igazi demokrácia szent követelése, de hazudni ne legyen szabad, még akkor se, ha nincs írott törvény rá, ahogy nem is lehet...

A Citoyent azt különböztette meg a bourgeoistól, hogy nem csinált a szabadságból üzletet. Mi se csináljunk, kollegáim, még jó üzletet se. Tessék elhinni azt az avas igazságot: az ügynek kell jónak lenni, nem az üzletnek”.

Ez nemcsak a kollegáknak szánt szigorú intelem, hanem saját erkölcsi hitvallása, egyben a publicisztika megbecsülése is. Nyakát törni az erőltetett szenzációnak — ez becületes és maradó publicisztikai írások létrejöttének előfeltétele. Az érdekes esemény mindenképpen érdekes marad, de nem válik az egyetlen éltető elemmé. Természetesen mindehhez biztos íráskészségre és írói hozzáértésre is szükség van.

Gábor Andor rendelkezett ezzel. A háború utáni időszak szenzációs eseményeket vetett felszínre: elősorjáltak a politikai pörök, sikkasztások, visszaélések, sőt a reakció újraéledése is nagy méreteket öltött. A *Szabadság* szerkesztője ekkor is hű maradt elveihez, pedig nagyon sokszor kénytelen volt a publicisztika legélénkebb, de egyben legszárazabb formájához nyúlni: a vitairatszerű támadó írásokhoz, melyek az írói bravúrok helyett a logikus és erőteljes érveket követelik meg. Érvei valóban meggyőzőek, de Gábor Andor nem elégszik meg csupán ezzel: szatirikus hangnemével, élénk stílusával teszi élesebbé polémiáit, mindenáron és végérvényesen bizonyít. Jól tudja, hogy az ironikus hangvételő, rövid, pattogó mondatokba szedett, mímelet rezignáció vagy szenvedélyes felháborodás sokszor hatásosabb a statisztikai adatok halmozásánál és az igazság hosszadalmas bizonygatásánál. Az éles hangú írások sorában a hitelesség rovására néha helyet kap ugyan az indokolatlan szertelenség, és a sok valószínűtlen, felnagyított apróság is, végső fokon azonban írásai meggyőzőek, és magukon viselik egy tapasztalt író keze nyomát.

A gyűjteményben olvasható néhány irodalmi tárgyú kritikája is, amelyek a publicisztikai hajzában maguk is publicisztikai szint kaptak. Ez még nem lenne túlságosan nagy baj, ha egyúttal nem tartának igényt a tárgyilagos értékmérő szerepére is. E

kettősség csak felemás eredményt hozhatott, kritikái tehát publicisztikai művei mögött maradnak, és mindössze csak kiegészítik a majd egy évtizedről alkotott Gábor Andor-i képet.

Különben az egész kötetet éppen ez a hiteles kép jellemzi. Az apró mozaikok nem alkothatnak ugyan szilárd egységet, de a kirívó kortünetek regisztrálása betekintést ad a közelmúlt egy válságos időszakába. A könyvet azonban nemcsak a hiteles korkép, hanem alkotóelemeinek, az egyes írásoknak igényes megformálása is dicséri.

(GN)